

Хома Н. М., ЛНУ ім. Івана Франка

СОЦІАЛІЗУЮЧИЙ ВПЛИВ АКЦІОНІЗМУ: МИСТЕЦЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ СИНТЕЗ В ПРОЕКЦІЇ МОДЕЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Аналізується модернізація ролевої поведінки, новітні зразки політичної поведінки у постмодерній реальності за умов інформаційно-комунікаційної революції. Наголошується, що в добу постмодерну актуалізується участь і самовираження особи через креативні форми масової участі. Доводиться дослідницька гіпотеза про те, що в епоху постмодерну через візуалізацію з елементами гри досягається максимальна ефективність політичної дії. Доводиться, що ефективна політична дія має бути емоційно забарвленою. Наголошено на конвергенції політики з різними мистецькими формами. Аналізуються три форми візуалізації постмодерної політичної дії: генерінг, перформанс та інсталяція.

Однією з характерних рис епохи постмодернізму є злиття мистецтва та життя. Вони нерозривно пов'язані, поєднувані між собою; мистецтво включає в свою сферу освоєння політичного. Політична дія у постмодерній реальності фрагментарна, провокативна, в її основі — гра. Сучасне постмодерне мистецтво дедалі виразніше виступає інструментом політичної соціалізації, утверджує політичне в силу об'єктивного обґрунтування тих чи інших знань, норм, правил, ідей.

Політика (насамперед, внутрішня) сьогодні витісняється набором інсталяцій, постановочних мізансцен, грань між мистецтвом і дійсністю стирається. Художня діяльність і практики в контексті сучасного мистецтва виявилися генератором багатьох політичних постмодерністських ідей, стали формою кодування, трансляції та маніфестації цих ідей. Гра є активною частиною повсякденного життя; політика дедалі інтенсивніше розширює видовищну практику. Межа між ігровими формами політики і звичайним життям досить умовна (доречно згадати підхід філософа-режисера першої половини ХХ ст. М. Єврейнова, який висунув ідею театральності нашого життя). М. Єврейнов захищав «театрократію» (тобто «домінування над нами театру»), вишукуючи повсюдно ознаки творчих змін світу людиною. Сьогодні чимало реальних подій театралізується, бодай для того, щоб вони могли потрапити в новини.

Акціонізм є своєрідною шоу-технологією, яка застосовується у політичній сфері, перетворюється на засіб формування світосприйняття аудиторії. Акціонізм є узагальненою назвою для «мистецтв дії», в яких твором є жест, розіграна «вистава» або спровокована «подія». Акціонізм, на нашу думку, якнайкраще вписується у соціокультурну матрицю сьогодення. За останні роки політичний акціонізм міцно укорінюється як форма соціального протесту в Україні й уже засвідчив свою ефективність як технологія взаємодії (впливу). Цим зумовлене наше дослідницьке завдання: проаналізувати соціалізуючий вплив акціонізму, зокрема його форм – гепенінгу, перформансу, інсталяції.

Окреслене завдання є практично недослідженим напрямком політичної науки: проблематику акціонізму та його форм, вивчали В. Бабенко, Д. Гончаренко, У. Ільницька, А. Постол, Ю. Починок, С. Шомова, проте розглянуті ними аспекти практично не стосувалися предметного поля політики. Натомість ігровий аспект української політики досліджувався у дисертаційному дослідженні з політичних наук І. Лященко. Розглянемо на прикладі гепенінгу, перформансу й інсталяції соціалізуючий вплив акціонізму, у тому числі й в Україні на прикладі трагічно-динамічних подій 2013-2014 років.

Гепенінг (англ. happening – випадок, подія) як один із проявів акціонізму, спрямований на заміну традиційного художнього твору простим жестом, розіграною виставою, спровокованою подією. Політичний гепенінг є певною формою дій, акцій, учинків, під час яких митці намагаються залучити глядачів до гри із соціально-політичним сценарієм, наміченим тільки приблизно. Створюється рухомий твір, в якому навколишнє середовище, речі відіграють роль не менш вагому, ніж живі учасники акції. По суті справи гепенінг

є ігровою імпровізацією, яка дає вихід різноманітним підсвідомим спонуканням. Він розвивається як подія, радше спровокована, ніж організована його ініціаторами. Його дія може відбуватися будь-де, насамперед, на відкритому просторі, який найадаптивніший для привернення публічного політичного інтересу та подальшого резонансу.

У гепенінгу домінує певний елемент пластичного або просторового видовища (музика, танець, демонстрація слайдів, декламація), дії виконавців часто сприймаються як алогічні й абсурдні, носять нібито випадковий характер. Д. Гончаренко звертає увагу на таку відмінну рису гепенінгу як залучення до участі глядачів [1, с. 334]. Властива гепенінгам атмосфера абсурду, а подекуди й насильства, викликає асоціації з тим, що відбувається в навколишньому світі. Творці гепенінгів визнають за публікою право інтерпретувати, а своїм завданням вбачали організацію спонтанної, ірраціональної дії. Гепенінг відрізняється від перформансу тим, що глядачі, залучені до дій, стають співтворцями; гепенінг — унікальний, тоді як перформанс можна повторити.

Гепенінг може виглядати по-різному. Це можуть бути також своєрідні змішані жанри з використанням колірних, музичних і світлових ефектів, коли рухи тіла, жести, міміка обличчя стають сенсом окремих композицій. Метою творчості в гепенінзі є сам процес. Причому творче начало під час проведення гепенінгу має виявитися в усіх «гравців» — як авторів-митців, так і глядачів. Для всіх — це вихід енергії, пробудження неочікуваних емоцій, перевірка своєї реакції на непередбачувані події. Гепенінг є синтезом явищ, подібних до явищ не мистецтва, а життя; це панорама життя. Розпис військових наметів на Майдані Незалежності 25 грудня 2013 р. — приклад вітчизняного політичного гепенінгу.

Інсталяція (англ. installation — установка, монтаж) є також різновидом акціонізму. Політична інсталяція — зазвичай не музейний експонат, а об'єкт, створений тимчасово в публічному та приватному просторі у форматі малюнків, предметів, звуку і под. Інсталяція є насамперед художньою технікою, яка використовує тривимірні об'єкти, призначені для зміни сприйняття простору людиною. Її елементами можуть бути предмети, малюнки, звуки, віртуальна реальність тощо.

Інсталяції в дусі часу є проявом опозиційності митця, його протесту проти дійсності. Так, художник Сергій Захаров (арт-група «Myrzilka») відомий інсталяціями на вулицях Донецька влітку 2014 року, які критикували дії «міністра оборони» «Донецької народної республіки» (ДНР) І. Гірка (Стрелкова), командирів загонів «Новоросії» та дії

сепаратистів на Донбасі. На перша інсталяція (11.07.2014) зображала намальованих на фанері фігури сепаратистів у формі ДНР за подобою персонажа повісті М. Булгакова «Собаче серце» Поліграф Шарікова. Інсталяція «під чорта» образу бойовика А. Павлова на прізвисько «Моторола» була розміщена поблизу Палацу одруження, де за кілька днів до цього побував персонаж інсталяції (перша офіційна весільна церемонія у самопроголошеній ДНР з виданням свідоцтва про одруження із печаткою ДНР). Третя робота зображала І. Стрелкова з поставленим до скроні пістолетом і супроводжувалася підписом «Просто зроби це!» (це митецька реакція на збитий 17.07.2014 р. малайзійський «Boeing»). За свої сміливі інсталяції художник переслідуваний терористичним угрупованням «ДНР», тривалий час перебував у полоні.

Жива творчість громади у Новорічну ніч-2014 найвиразніше проявилася у інсталяції суду над В. Януковичем, у якій кожен бажаючий міг надягнути мантію та винести вирок. Іронічно-саркастичними були у час Євромайдану інсталяції чернівецького митця А. Федірко на тему цирку в політиці («Circus Politicus», 31.01.2014). Натомість зловісна, але злободенна, інсталяція була представлена дніпропетровцям на День міста (13.09.2014) — тризуб-гільйотина із надписом «Люстрація».

Перформанс (англ. performance – виконання, виступ, гра, вистава) – концептуальна форма «мистецтва дії», різновид акціонізму, який полягає у виконанні митцем певних, заздалегідь спланованих дій перед запрошеною публікою. Від хепенінгу ж перформанс відрізняється тим, що публіка займає позицію скоріше спостерігача, а не учасника подій. Хоч визнаємо: жанри хепенінгу та перформансу не просто відрізнити один від одного.

Перформанс є символічною, ритуальною діяльністю індивіда чи групи з метою вразити інших. Твором є дії автора, за якими глядачі спостерігають у режимі реального часу. В основі перформансу – уявлення про творчість як спосіб життя, а його мета – не стільки правдоподібність, скільки виразність. У багатьох культурах перформанс безпосередньо пов'язаний із мріями, фантазіями, прагненнями вчинити недозволене. Головною метою політичного перформансу є не сам комунікативний акт, а завоювання уваги аудиторії. Адже політичний вибір багатьма здійснюється не після виваженого аналізу, а під впливом емоційного враження. Політика стає драмою персоналії, фокусується на скандалах та сенсаціях, які викликають необхідний емоційний відклик.

На нашу думку, необхідно розмежовувати політичний перформанс і політичний ритуал. Зауважимо: якщо у політичних ритуалах (парадах, коронаціях, інаугураціях і под.) є кордон між виконавцем і глядачем,

то у перформансі кордон спеціально стирається, творчі «зигзаги» заховаються (залучаються перехожі, усяк підкреслюється єдність з навколишнім світом). Акцент робиться на взаємодії «сцени» і «глядацького залу», що неможливо у випадку урочистого політичного (а подекуди і сакрального) ритуалу. Перформанс є комплексною комунікативною дією, де рівноцінною є і роль дійових осіб, і власне аудиторії. Сутність перформансу проявляється в його функції як способі маніфестації політичних ідей і демонстрації ролі своїх прихильників.

Перформансом можна назвати будь-яку ситуацію, що поєднує чотири базові елементи: час, місце, тіло художника та взаємини художника з глядачем. Однією з характерних рис перформансу є симуляція реальності, внаслідок котрої застосовуються практики підміни справжніх і умовних понять, зсування акцентів і звичних відправних точок реального та штучного, і, зрештою, знищення кордонів між мистецтвом і життям. Практики перформансу носять, як правило, ірраціональний, абсурдний характер і звернені безпосередньо до несвідомих рівнів психіки глядача. Чимале значення в перформансі відведено жестам, міміці, паузам між діями та жестами. Серед виразників політичного у мистецтві перформансу можна назвати, насамперед, віденських акціоністів («Institut für Direkte Kunst», Інститут прямого мистецтва) та перформансиста Стюарта Брісліза. Перші належать до покоління австрійців, які виростили з пам'яттю про Другу світову війну; їх роботи є частковою реакцією на те, що вони вважали виявами політичного гноблення та соціального лицемірства у власній країні. Другий – С. Брісліз – здійснював довготривалі ритуали з тілом, ставлячи перед собою та глядачами такі питання, як «влада чи автономія», «контроль чи свобода», «споживання чи самозречення».

Згідно постмодерністській парадигмі, перформери вважають однією з своїх провідних задач виведення мистецтва в життя, його злиття з життям, впровадження у свідомість звичайної людини думки про те, що будь-який фрагмент її повсякденного життя може бути піднятим до рівня мистецтва або навіть сакрального дійства – для цього потрібна лише особлива, ігрова установка [1, с. 237]. Діячі перформанс-арту постають свого роду посередниками між світом буденним і світом мистецтва, за допомогою своїх дій занурюючи очевидців в інший простір і час та перетворюючи буденну рутину на мистецький твір.

Втіленням постмодерного акціонізму була, на нашу думку, візуалізована форма протесту проти авторитарних законів від 16 січня 2014 р., які зокрема, забороняли носіння масок та шоломів під час мирних вуличних акцій. На народні віча кількох наступних днів протестувальники приходили у каструлях, мисках, друшляках, будівельних

і військових касках, перев'язували обличчя шарфами, прикривалися розмальованими у блакитно-жовту тональність медичними масками. Автомобілісти зумисне оформлювалися у колони понад п'ять автівок. На спинах перехожих висіли плакати з написами: «Я – п'ятий! Не йди за мною!». У найрізноманітніші креативні способи громада демонструвала своє ставлення до поправок, внесених до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян.

В. Горбатенко слушно зауважує, що у політиці постмодерн «виявляється в деінституціалізації масового руху протесту, у спонтанних політичних акціях, які залишаються поза межами контролю скільки-небудь сталої організації; у значній перевазі емоційного, ірраціонального над раціональним; у постійному порушенні стабільності, однастайності» [2, с. 280], а його рисами є «відкритість, фрагментарність, визволення, плюралізм, руйнування зцентрованої структури, еkleктичність, іронія, пародія, пастиш, саморефлексійність, кітч, гра» [2, с. 278]. Це добре ілюструють політичні перформанси з використанням державних символів – гімну, прапора, герба, зокрема їх кольорів, мелодики і под.). Національна символіка якнайкраще виражає уявлення про колективну спільноту «ми», а тому активно використовується в критичні моменти, які вимагають мобілізації суспільства, наприклад, під час україно-російського збройного протистояння. Яскравим прикладом є арт-перформанси рифера Григорія Mustang Wanted (Павла Ушевця) до Дня Незалежності України (розфарбовування у ніч на 20.08.2014 р. шпиль будівлі на Котельницькій набережній у Москві у кольори українського прапора; підкорення 24.08.2014 р. будівлі Московського державного університету). Інтернет-пости про це уподобали десятки тисяч користувачів Facebook та інших соціальних мереж, зроблено тисячі перепостів. Емоційний ефект перформансу був пролонгований передачею гонорару від «LifeNews» за відео у розмірі 5 тис. дол. добровольчому батальйону територіальної оборони «Донбас».

Національна символіка була використана й у сміливому перформансі донецької художниці Марії Куликовської, яка у під час біенале сучасного мистецтва «Маніфест 10» (Санкт-Петербург, Ермітаж, 01.07.2014), лежала на сходах музею, загорнувшись в український прапор. Удаючи мертву, вона протестувала політики Росії, яка призвела до її вимушеної внутрішньої міграції з Донецька до Києва.

Мистецтво, що завжди має певну претензію на революційність, вибухово спрацьовує у середовищі, яке й без того несе революційний заряд. Наприклад, активісти «Київського культурного трибуналу» провели (Київ, грудень 2013 р., Майдан Незалежності) політичний

перформанс «Чемодан – вокзал – Воркута», розмалювавши близько тридцяти валіз для провладних українських політиків і урядовців. Кожна валіза була унікальна та неповторна, їх об'єднували прикріплені «квитки» на потяг у Воркуту (Росія).

Велику кількість епатажних перформансів, у тому числі і політично спрямованих, проводить жіноча організація FEMEN, яка порушуючи певні символічні кордони проявляє, використовуючи жіноче тіло, інтерес до широкого спектра проблем. Їх постмодерність втілюється у яскравих перформансах, кічі, іронії, карнавальному парадіюванні (і пародіюванні). FEMEN пояснює свою епатажність тим, що традиційні форми активізації громадськості похмурі, нецікаві, й відповідно не фіксується громадськістю та мас-медіа. Радикальний акт привертає увагу, наприклад, агресивні бої у багні з підніжками (за аналогією з політиками, які «поливають» один одного брудом,) як форма протесту проти нечесних політичних ігор під час виборчих перегонів (Київ, Майдан Незалежності, жовтень, 2008 р.).

На таких прикладах очевидна зміна ціннісних пріоритетів в суспільстві, які провокують нові форми соціально-політичної поведінки, її поліваріантність. Багатозначність, іронія, несподіваність інтерпретацій, зворотність смислу й оцінок, гра смислами, невизначеність, фрагментарність свідомості і культури, деканонізація, видимість, ілюзія існування замість реалістичності, колажність, перевага інтуїції над раціональністю, образність, метафоричність, невиразність [3, с. 78] — це не повний перелік рис постмодерну, які проєктуються на політику.

Очевидно, завданням політичного акціонізму є введення яскравої, запам'ятовуваної інформації. Його творчі форми служать скоріше способом забарвлення політики, ніж засобом серйозної політичної боротьби; він популяризує лідера (партію) і до того ж створює красиву картинку для ЗМІ. Наприклад, політичний акціонізм є невід'ємним атрибутом представників депутатського корпусу, політичних партій: епатажний О. Ляшко (знесення трактором незаконної огорожі, розгром кувалдою незаконного казино і под.), «Правий сектор» (здійснювана народна люстрація чиновників із використанням сміттєвих баків) і под.

Постмодерністська суспільно-політична реальність відторгує установлені ціннісні орієнтації, нормативність, впорядкованість, суспільну організованість, натомість актуалізуються питання індивідуального саморозвитку й якості життя. Важливо сьогодні вивчати можливості новітньої нетрадиційної політичної комунікації, переваги та можливості її використання. Виходячи з останніх тенденцій розвитку

публічної політики, театралізація та «конструювання» політичної дійсності набуватимуть зростаючої значущості для сучасного політичного процесу, а сприйняття політичних подій через призму видовищності та розважальності, неминуче набудуть нових форм і масштабів. Саме тому вивчення нетрадиційних форм політичної комунікації, нетипових форм соціального протесту ще чекає свого глибокого дослідження.

Бібліографічний список:

1. Гончаренко Д. Перформанс-арт як явище культури постмодернізму / Д. Гончаренко // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. — 2013. — Вип. 5. — С. 333–337.
2. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика. — К. : Генеза, 2006. — 395 с.
3. Постол А. А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність / А. А. Постол // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2010. — Вип. 42. — С. 69–79.

Анализируется модернизация ролевого поведения, новейшие образцы политического поведения в постмодерной реальности в условиях информационно-коммуникационной революции. Отмечается, что в эру постмодерна актуализируется участие и самовыражение личности через креативные формы массового участия. Обосновывается исследовательская гипотеза о том, что в эру постмодерна путем визуализации с элементами игры достигается максимальная эффективность политического действия. Доказывается, что эффективное политическое действие должно быть эмоционально окрашенным. Отмечено конвергенцию политики с разными художественными формами. Анализируются три формы визуализации постмодерного политического действия: хепенинг, перформанс, инсталляция.

There is analyzed modernization of role-behaviour, new samples of political behaviour in post-modern reality under conditions of information and communication revolution. It is noted that at the age of postmodernism participation and self-expression of the person are actualized through creative forms of mass participation. There is proved research hypothesis that in the postmodern era visualization with game elements maximizes the effectiveness of political action. It is proved that new forms of political action have emotional charge effect and common deed sense. There exists a strong convergence of policies with different art forms. There are analyzed three forms of postmodern political action visualization: happening, performance and installation.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2014